

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ ТОВАРАМИ: ПІДСУМКИ 2024 РОКУ

Іван Ус, центр зовнішньополітичних досліджень НІСД

Проаналізовано результати зовнішньої торгівлі України товарами в 2024 р., визначено основні тенденції формування експортних та імпорتنих товарних потоків в умовах збройної агресії РФ, що триває, та економіки, яка продовжує відновлюватися після глибокого спаду в 2022 р.

Висновки

1. Як засвідчують підсумки 2024 р., в Україні спостерігається нарощування на 13 % (до 112,3 млрд дол. США) вартісних обсягів зовнішньої торгівлі товарами, також на 26 % (до майже 160 млн т) збільшуються її фізичні обсяги. Отже, продовжується стабілізація зовнішньої торгівлі товарами, показники якої, однак, поки що не досягли рівня 2021 р., тобто рівня до початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України.

2. Сформувався значний дефіцит зовнішньої торгівлі товарами (29,1 млрд дол. США), що виник унаслідок проблем у логістиці, руйнування країною-агресоркою виробничих потужностей, енергетичної інфраструктури України. Це зумовлює необхідність задовольняти потреби внутрішнього ринку, зокрема за рахунок імпорту для оборонного та енергетичного секторів (енергетичне обладнання та електроенергія), а також відновлення й створення нових потужностей виробництва товарів і послуг в інших секторах економіки. Водночас стимулювання імпорту відбувалося завдяки зростанню доходів домогосподарств.

3. Забезпечення стабільної роботи морських портів та Українського морського коридору, поліпшення транспортування товарів залізничним та автомобільним транспортом сприяло диверсифікації товарного експорту України та збільшенню його обсягів.

4. Основні чинники, що генерували недоотримання валютних надходжень від експорту: зниження цін на світових ринках на продукцію, яка становить основу українського експорту (здебільшого на зернові та залізорудну сировину), а також неповернення валютної виручки. Крім того, в умовах війни зростання виробничих витрат та зменшення попиту у світі на деякі товари, зокрема металопродукцію, негативно позначилося на експортерах.

5. З огляду на те, що автономні торговельні заходи, запроваджені для підтримки з боку ЄС – найбільшого партнера України як торговельного блоку, – діятимуть до 5 червня 2025 р., вбачається за доцільне розпочати переговори з Європейською комісією щодо продовження цих заходів з урахуванням необхідності покращення доступу чутливої для ЄС української продукції до ринку Євросоюзу, зокрема м'яса свійської птиці та продуктів переробки з нього, яєць та альбумінів, цукру, меду, зернових культур та продуктів їхньої переробки.

У 2024 р. в Україні зовнішньоторговельний оборот товарів¹ продемонстрував зростання на 13 % і становив 112,3 млрд дол. США. Це змінило тенденцію попередніх двох років, коли спостерігалось зменшення зовнішньоторговельного обороту (на 4 % – у 2023 р. та на 27 % – у 2022 р.). При цьому фізичні обсяги зовнішньої торгівлі засвідчили порівняно вищі (на 26 %) темпи зростання, випереджаючи майже вдсятеро прогнозоване загальносвітове зростання (додаток 1, табл. 1, 2, рис. 1).

Довідково. За прогнозом Світової організації торгівлі, від жовтня 2024 р. очікується збільшення фізичних обсягів світової торгівлі за підсумком 2024 р. на 2,7 %².

Попри кращу динаміку зростання вартісних обсягів експорту товарів (16 %), аніж їхнього імпорту (11 %), у 2024 р. сформувалося рекордне з моменту відновлення незалежності України негативне сальдо торгівлі товарами в розмірі 29,1 млрд дол. США, що на 1,6 млрд дол. США перевищує показник негативного сальдо торгівлі товарами в 2023 р.

Загалом порівняно з 2023 р. вартісні обсяги експорту товарів (додаток 1, табл. 1) у 2024 р. збільшилися майже за всіма укрупненими групами товарів відповідних секторів економіки, за винятком паливно-енергетичних товарів (скоротилися на 49 %), а також деревини та целюлозно-паперових виробів (скоротилися на 1 %). Значно помітнішими були темпи приросту фізичних обсягів експорту товарів (на 31 %), які спостерігались у більшості галузей, крім паливно-енергетичних товарів, продукції хімічної промисловості, каучуку, а також деревини та целюлозно-паперових виробів.

Окремо варто відзначити суттєві випереджальні темпи приросту фізичних обсягів експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції (їхня частка становить 60 % від фізичних обсягів експорту України) та мінеральних продуктів (частка – 30 %) порівняно з показниками вартісних обсягів експорту в цих товарних групах. Зокрема, якщо вартісні обсяги експорту продовольчих

¹ Згідно з даними Держмитслужби.

² Global goods trade on track for gradual recovery despite lingering downside risks. 2024. October 10. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news24_e/stat_10oct24_e.htm

товарів та сільськогосподарської продукції збільшилися на 13 %, то їх фізичні обсяги зросли на 16 %. Ще більша різниця спостерігалась за експортом мінеральних продуктів: якщо їхні вартісні обсяги збільшилися на 61 %, то фізичні обсяги експорту цих товарів зросли на 91 %.

Така різниця динаміки вартісних та фізичних обсягів експорту насамперед зумовлена впливом світових цін на провідні позиції експорту України. Так, порівняно з 2023 р. світові ціни на кукурудзу знизилися з 253 до 191 дол. США за метричну тонну (або на 24,6 %), на пшеницю м'яких сортів – із 258 до 229 дол. США за метричну тонну (або на 10,4 %), на пшеницю твердих сортів – із 340 до 269 дол. США за метричну тонну (або на 21,1 %) ³. Крім того, зменшилися світові ціни на залізну руду – із 121 до 109 дол. США за одиницю сухої метричної тонни (або на 9,3 %). За таких обставин зростання світових цін на соняшникову олію із 1007 до 1060 дол. США за метричну тонну (або на 5,3 %) суттєво не змінило загальної картини (*додаток 2, табл. 1*).

Довідково. Провідні позиції товарного експорту України в 2024 р.: соняшникова олія (12,3 % від загального товарного експорту), кукурудза (12,2 %), пшениця (9 %), чорні метали (7,4 %) та залізна руда (6,7 %).

Зазначимо, що в Україні середні експортні ціни на провідні товари експорту були нижчими порівняно із середньосвітовими цінами. Наприклад, у 2024 р. середня експортна ціна на соняшникову олію становила 852 дол. США за тонну, відповідно на кукурудзу – 171 дол. США, пшеницю – 181 дол. США, а на залізну руду – 83 дол. США (*додаток 2, табл. 1*).

На різницю між темпами приросту вартісних та фізичних показників експорту України, крім зниження світових цін та порівняно нижчих середніх цін експорту окремих українських товарів щодо таких цін, впливає ще один чинник – неповернення експортної виручки до України. За даними НБУ ⁴, сума неповерненої валютної виручки до України (станом на 1 вересня 2024 р.) становила близько 8 млрд дол. США, що сталося через перевищення граничних термінів розрахунків за експортними операціями.

В імпорті спостерігалася протилежна ситуація: темпи приросту (11 %) вартісних обсягів перевищували показники у ваговому вимірі (8 %). Вартісні обсяги імпорту товарів збільшилися за переважною більшістю товарних груп, крім

³ Згідно з даними Світового банку (дані за м'якими сортами пшениці наведено за лютий – грудень 2023 р. через відсутність даних за січень цього року) (*див.*: URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Historical-Data-Monthly.xlsx>).

⁴ Калашник П. Експортери не повернули в Україну близько \$8 млрд валютної виручки. НБУ готує «адекватні заходи». *Forbes*. 2023. 06 жовт. URL: <https://forbes.ua/news/eksporteri-ne-povernuli-v-ukrainu-blizko-8-mlrd-valyutnoi-viruchki-nbu-06102023-16512>

паливно-енергетичних товарів (зменшилися на 14 %), шкірсировини, хутра та виробів із них (зменшилися на 2 %), мінеральних продуктів (зменшилися на 1 %), а також текстилю, текстильних виробів та взуття (зменшилися на 1 %).

При цьому скоротилися частки фізичних обсягів імпорту (*додаток 1, табл. 2*): шкірсировини, хутра та виробів із них – на 7 %; текстилю, текстильних виробів та взуття – на 4 %; продовольчих товарів і продукції сільського господарства – на 1 %. Тобто під час збільшення вартісних обсягів продовольчих товарів та продукції сільського господарства сталося незначне скорочення ввезення їхніх фізичних обсягів. Натомість бачимо протилежну ситуацію щодо імпорту паливно-енергетичних товарів, де скорочення вартісних обсягів (переважно нафти й нафтопродуктів та газу) супроводжувалося зростанням фізичних обсягів в основному за рахунок збільшення ввезення вугілля та коксу і напівкоксу.

У товарній структурі експорту (*додаток 1, рис. 1*) продовольчі товари та сільськогосподарська продукція, як і раніше, відіграють провідну роль, хоч їхня частка в грошовому вимірі дещо зменшилася (із 60,8 % – за підсумками 2023 р. до 59,2 % – за підсумками 2024 р.). Але відносно I півріччя 2024 р. частка цих товарів у структурі експорту скоротилась на 4 в. п., що свідчить про поступову диверсифікацію товарного експорту України.

Частка мінеральних продуктів у товарній структурі експорту відносно 2023 р. зросла з 5,5 до 7,6 % завдяки тому, що почав працювати морський коридор Чорним морем, і це дало змогу розширити номенклатуру експортованих з України товарів, якщо порівнювати з результатами роботи Чорноморської зернової ініціативи. Щодо інших груп товарів, то частка металів і виробів з них становила 10,7 %, а частка машин, устаткування і транспорту зросла до 8,3 %, у т. ч. завдяки збільшенню експорту кабельної продукції в 2,9 раза – до 1,3 млрд дол. США.

У товарній структурі імпорту (*додаток 1, рис. 1*) провідну позицію за обсягом у доларовому вираженні посіли машини, устаткування й транспорт, на які в 2024 р. припадало більше третини імпорту (35,4 %) від усіх товарів, що постачались до України. Отже, порівняно з 2023 р. їхня частка в загальному товарному імпорті зросла на 4,1 в. п. завдяки збільшенню на 5,2 млрд дол. США (або на 26 %) вартісних обсягів імпорту.

Другою групою товарного імпорту України в 2024 р. була продукція хімічної промисловості із часткою 16,6 %. Порівняно з 2023 р. частка скоротилась на 0,8 в. п.

У товарній структурі імпорту частка паливно-енергетичних товарів значно скоротилася: якщо 2023 р. вона становила 16,3 %, то за підсумками 2024 р. – 12,6 %. Незважаючи на тенденцію до збільшення обсягів загального імпорту, обсяг імпорту товарів цієї групи скоротився на 14 %, а фізичні обсяги імпорту збільшились на 5 %, що свідчить про суттєве зниження цін на ці товари.

Географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами України в експорті та імпорті, частку основних країн-партнерів (торговельних блоків), зміни показників

за результатами 2024 р. відображено в додатку 3 (рис. 1а, 1б). Зокрема, у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами продовжує лідирувати ЄС із такими частками в загальних обсягах: експорт України – 59,5 %, імпорт – 50,4 %, товарообіг – 53,8 %.

Незважаючи на запровадження найбільш сприятливого режиму торгівлі (зона вільної торгівлі та автономні торговельні заходи), частка ЄС в географічній структурі експорту порівняно з 2023 р. скоротилась на понад 5 в. п. (із 64,6 %). Така динаміка відбулась попри зростання вартісних обсягів експорту в 2024 р. на 6 %, або на 1,5 млрд дол. США, що змінило ситуацію, яка склалася в I півріччі 2024 р., коли спостерігалось падіння українського експорту до ЄС на приблизно 9 %, або на 1,1 млрд дол. США.

Довідково. Провідні групи товарів в експорті України до ЄС: промислові товари (збільшення на 1 %), їжа та напої (збільшення на 6 %).

Зберігалася тенденція до розширення присутності європейських товарів на ринку України. Обсяги ввезення товарів із ЄС зросли на 9 % за всіма основними групами товарів, крім паливно-мастильних матеріалів, і становили 35,6 млрд дол. США. Унаслідок цього негативне сальдо торгівлі товарами з ЄС збільшилося до 10,9 млрд дол. США.

Другим після ЄС торговельним партнером України протягом 2024 р. був Китай – товарообіг із цією країною становив 16,8 млрд дол. США (14,9 % від загального товарообігу). Традиційно імпорт китайських товарів (14,4 млрд дол. США) переважав над українським експортом до Китаю (2,4 млрд дол. США), що сформувало негативне сальдо торгівлі товарами в розмірі 12 млрд дол. США. Порівняно з 2023 р. імпорт товарів зріс на 37,6 %, а експорт скоротився на 0,5 %. При цьому фізичні обсяги експорту до КНР зросли більше ніж удвічі, що пов'язане зі зміною товарної структури експорту з України до Китаю.

Довідково. Зростання п'ятірки провідних видів товарного українського експорту до Китаю (на рівні товарних позицій): залізорудна сировина (руди і концентрати залізни) – на 1,02 млрд дол. США, що становить 42,7 % від загального експорту товарів до Китаю; відповідно кукурудза – на 552 млн дол. США, або 23,1 %; макуха та інші тверді відходи з вилучення рослинних жирів та олій – на 324 млн, або 13,6 %; олія соняшникова – на 105 млн дол. США, або 4,5 %. Збільшення на 935 млн дол. США (майже у 12 разів) обсягів експорту залізорудної сировини до Китаю частково компенсувало скорочення експорту продовольчих товарів та продукції сільського господарства на 915 млн дол. США, або на 41 %.

Щодо імпорту з Китаю, тут провідною товарною групою були машини, устаткування й транспорт. Треба виокремити імпорт безпілотних літальних

апаратів, який становив майже 1,1 млрд дол. США і зріс порівняно з 2023 р. більше як утричі, що зумовлено потребами оборонного сектора України.

США лишаються одними з провідних торговельних партнерів України з часткою товарообігу 3,9 % (у 2023 р. – 3,4 %). Спостерігалось зростання як експорту товарів (на 70,7 %), так і їх імпорту (на 23 %).

Унаслідок практично повної відсутності зовнішньої торгівлі України з РФ та Білоруссю⁵ частка країн СНД у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами України становила 2,3 % (за підсумками 2023 р. – 2,8 %). При цьому частка країн СНД в експорті товарів (4,4 %) перевищувала на 1,1 % їхній імпорт. Важливим складником динаміки торгівлі українськими товарами з країнами СНД є збільшення на 13 % обсягів їх експорту з одночасним досить помітним скороченням на 34 % обсягу ввезення до України товарів із цих країн.

⁵ У 2024 р. товарообіг України з РФ становив 21 млн дол. США, а з Білоруссю – 18 млн дол. США.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ДИНАМІКА ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНСЬКИМИ ТОВАРАМИ

Таблиця 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у вартісному вимірі, млн дол. США

Код та найменування	2023				2024				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	99 414	35 958	63 456	-27 497	112 267	41 589	70 679	-29 090	13%	16%	11%
1-24 Продовольчі товари та с/г продукція	28 796	21 846	6 950	14 896	32 247	24 607	7 639	16 968	12%	13%	10%
25-26 Мінеральні продукти	2 233	1 963	270	1 693	3 423	3 159	264	2 895	53%	61%	-2%
27 Паливно-енергетичні товари	10 729	391	10 338	-9 947	9 099	201	8 898	-8 696	-15%	-49%	-14%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	12 184	1 145	11 039	-9 894	12 948	1 204	11 744	-10 541	6%	5%	6%
41-43 Шкірсировина, хутро, та вироби з них	336	78	258	-180	352	100	252	-152	5%	28%	-2%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	2 726	1 713	1 014	699	2 846	1 700	1 146	554	4%	-1%	13%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	3 287	407	2 880	-2 474	3 606	748	2 857	-2 109	10%	84%	-1%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	982	293	689	-396	1 046	324	722	-398	7%	11%	5%
72-83 Метали та вироби з них	7 246	3 888	3 357	531	8 304	4 444	3 860	583	15%	14%	15%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	22 670	2 852	19 818	-16 966	28 445	3 459	24 986	-21 527	25%	21%	26%
Інші товари	8 225	1 383	6 842	-5 459	9 951	1 642	8 309	-6 666	21%	19%	21%

Джерело: складено за даними Держмитслужби.

Таблиця 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр.
у фізичному вимірі, тис. т

Код та найменування	2023				2024				Зміни до поперед. (%)		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	126 642	99 867	26 776	73 091	159 873	131 062	28 810	102 252	26%	31%	8%
1-24 Продовольчі товари та продукція сільського господарства	70 333	67 239	3 094	64 146	81 296	78 237	3 059	75 179	16%	16%	-1%
25-26 Мінеральні продукти	22 489	20 862	1 627	19 234	41 649	39 873	1 776	38 097	85%	91%	9%
27 Паливно-енергетичні товари	11 613	855	10 759	-9 904	11 818	556	11 263	-10 707	2%	-35%	5%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	5 905	447	5 458	-5 012	6 837	435	6 401	-5 966	16%	-3%	17%
41-43 Шкірсьовина, хутро, та вироби з них	40	9	31	-22	38	9	29	-20	-5%	1%	-7%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	4 614	3 746	868	2 879	4 685	3 670	1 016	2 654	2%	-2%	17%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	531	49	482	-434	525	63	463	-400	-1%	29%	-4%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	1 187	501	687	-186	1 318	627	691	-63	11%	25,2%	1%
72-83 Метали та вироби з них	6 915	5 322	1 593	3 729	8 423	6 580	1 843	4 736	22%	24%	16%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	2 259	326	1 933	-1 606	2 388	403	1 985	-1 582	6%	23%	3%
Інші товари	756	511	244	267	896	610	286	324	19%	19%	17%

Джерело: складено за даними Держмитслужби.

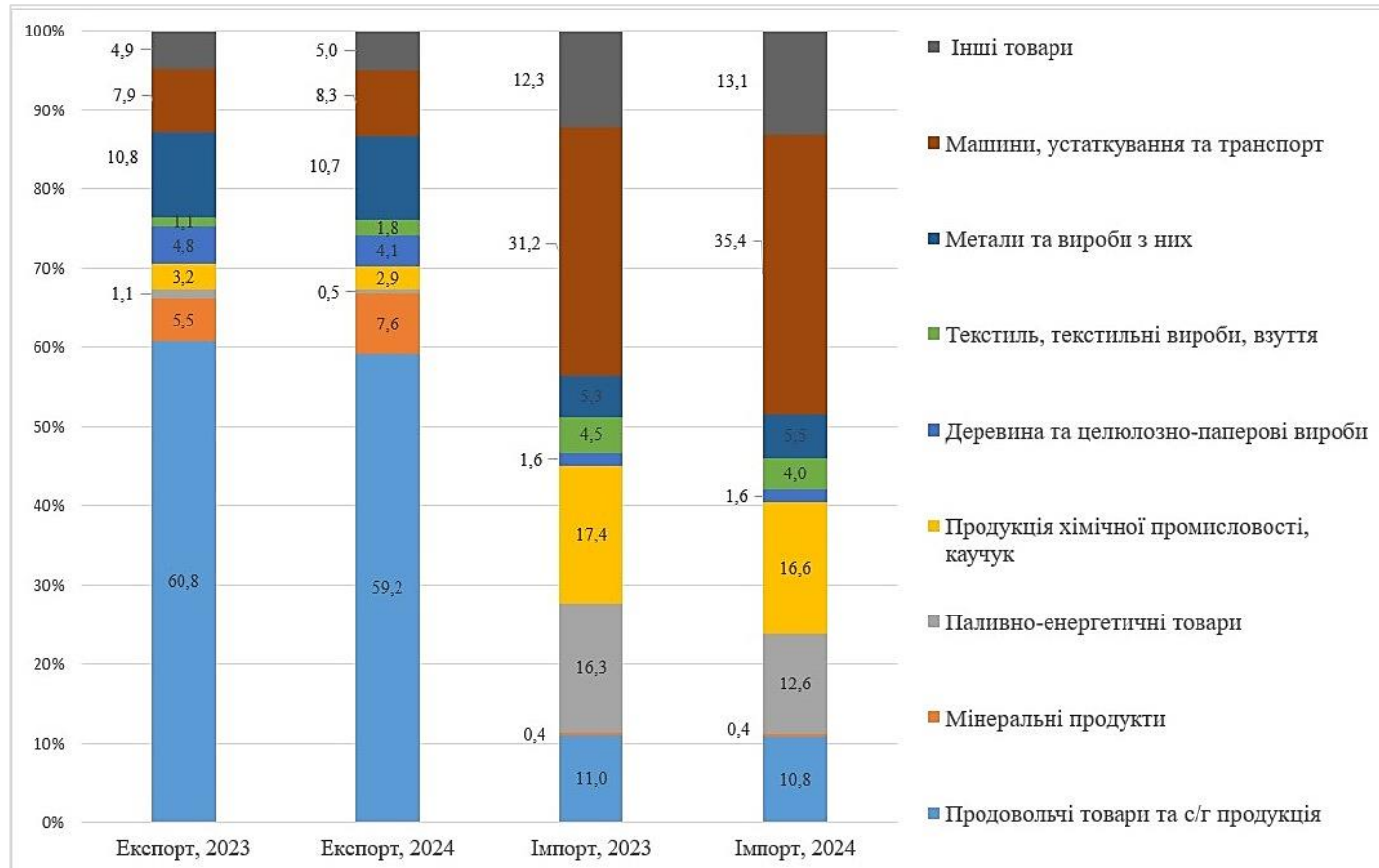


Рис. 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. (вартісні обсяги), %
 Джерело: складено за даними Держмитслужби.

**ДИНАМІКА СЕРЕДНЬОМІСЯЧНИХ ЦІН НА ПРОВІДНІ ПОЗИЦІЇ ЕКСПОРТУ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ПРОТЯГОМ 2023–2024 рр.**

**Таблиця 1. Порівняння середньомісячних цін на провідні позиції експорту України
із середньомісячними світовими цінами в 2023–2024 рр., дол. США за метричну тонну**

Товарна позиція	Експортні ціни України		Світові ціни	
	2023	2024	2023	2024
Рік	2023	2024	2023	2024
Соняшникова олія	872,17	852,43	1006,7	1059,98
Кукурудза	188,35	171,23	252,66	190,6
Пшениця	182,08	180,81	257,74* 340,43**	230,88* 268,67**
Залізна руда	99,53	83,18	120,57	109,40

Примітка 1. * – м'які сорти; ** – тверді сорти.

Примітка 2. Світові ціни на залізну руду указані за суху одиницю метричної тонни.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держмитслужби та Світового банку.

ГЕОГРАФІЧНА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ В 2024 р.

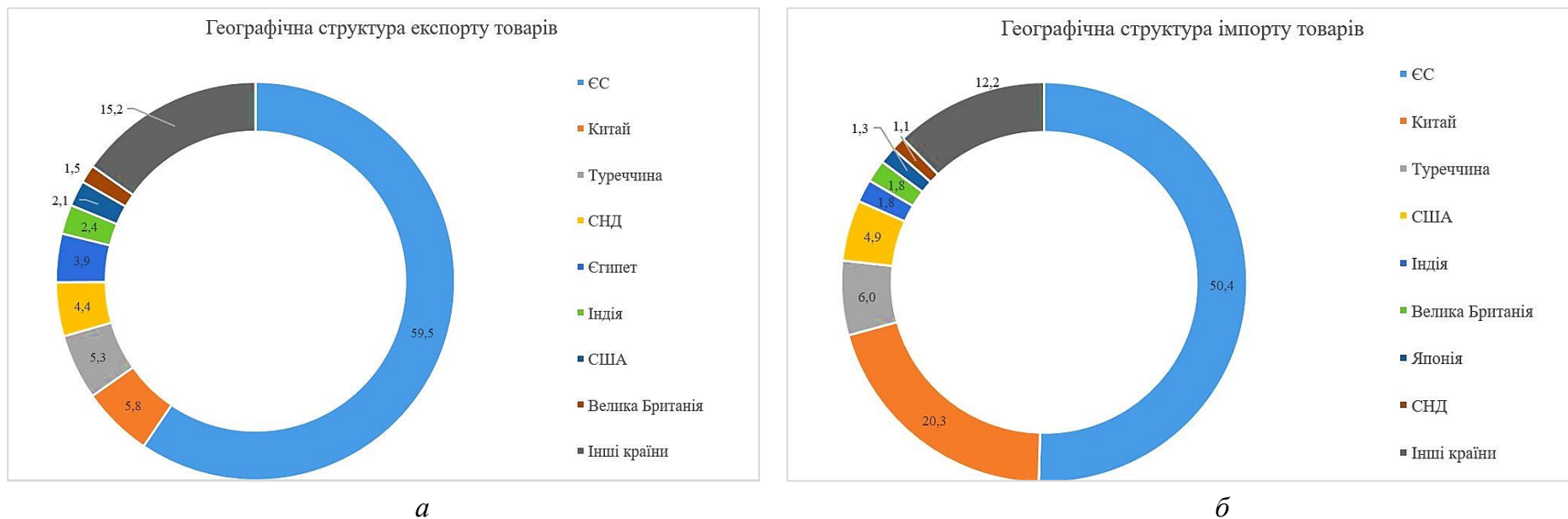


Рис. 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України в 2024 р.: а – експорт товарів, %; б – імпорт товарів, %

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держмитслужби.